

AGENTI BEZ VLASTI!

UTAJENÉ PŘÍBĚHY
Z DOBY
VZNIKU IZRAELE

MATTI FRIEDMAN

VYŠEHRADEK

Agenti bez vlasti

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Matti Friedman
Agenti bez vlasti – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

MATTI FRIEDMAN

**AGENTI
BEZ VLASTI**

UTAJENÉ PŘÍBĚHY
Z DOBY
VZNIKU IZRAELE

MATTI FRIEDMAN

AGENTI BEZ VLASTI

UTAJENÉ PŘÍBĚHY
Z DOBY
VZNIKU IZRAELE

VYŠEHRAĐ

Metafory špionáže – licoměrnost, zrada, přestrojení,
utajování, tajné znalosti, blafování, dvojité blafování,
neinformovanost, nečekanost, proměnlivá identita – nejsou
nic jiného než metafory v životě každé lidské bytosti

WILLIAM BOYD

LEDEN 1948

TURECKO

AGENTI

Gamliel Kohen
Krycí jméno: Júsuf
Narozen: Damašek, Sýrie
Věk v lednu 1948: 25

Jicchak Šošan
Krycí jméno: Abdulkarím
Narozen: Aleppo, Sýrie
Věk: 23

Chavakuk Kohen
Krycí jméno Ibráhím
Narozen: Jemen
Věk: 20

Jakúba Kohen
Krycí jméno: Džamíl
Narozen: Jeruzalém,
Britská Palestina
Věk: 23

ÚVOD

ZE ČTYŘ AGENTŮ – ústředních postav tohoto příběhu – žije už jen Jicchak. Brýlatému pouličnímu rváči z Aleppa je v době, kdy píšu tyto řádky, třiadevadesát. Návrh, abych se s ním setkal, vyšel od jiného penzionovaného pracovníka izraelské špionážní služby, muže, kterého jsem poznal, když jsem pracoval na jiném příběhu. Jicchaka jsem šel navštívit nikoli proto, že jsem slyšel o něm nebo o nevelké jednotce, k níž patřil při vzniku státu, ani proto, že jsem měl v plánu napsat tuto knihu, nýbrž výhradně proto, že jsem se za ty roky, co pracuji jako reportér, naučil, že čas strávený se starými agenty nikdy není čas promarněný.

Dopadlo to tak, že jsem s ním během několika let hovořil řadu hodin s pozadím olivově zelených kachlíček v jeho kuchyni v sedmém podlaží bytového domu v rozrůstajícím se předměstí jižně od Tel Avivu. Někdy přešel pomalu ke sporáku a uvařil černou kávu v kovové konvičce s dlouhou rukojetí, jako byly ty, jichž se používalo u pověstných táborových ohňů. Vyjadřoval se úsporně; upovídánost nepatřila k vlastnostem, kterých si tito muži vážili. Jeho paměť byla jako ostrá čepel. Někdy se zdálo, jako by válka za nezávislost v roce 1948 právě skončila nebo dokonce ještě probíhala.

Smál se víc, než byste čekali, vždy po několika větách se ozvalo hluboké *hehehe* doprovázené pokyvováním hlavy, na níž nyní dominovaly především uši, nos a úsměv. To, čemu se smál, bylo jen zřídka směšné. Nezlehčoval věci, ale vyjadřoval údiv, nad vším, čeho byl v minulosti svědkem. Když hovořil, objevovaly

se záblesky Jicchaka, jaký tenkrát musel být – ostražitý, rychlý a hladový. Mluvil o těch ostatních, těch, kteří se dožili stáří a zemřeli v posteli, i o těch, kteří ve svém nedokonalém přestrojení vyrazili před sedmdesáti lety do bouře událostí a zmizeli.

Když Jicchak v roce 1942 poprvé přišel na zeleninový trh v Tel Avivu jako arabsky mluvící teenager s prázdnými kapsami, který dřepěl nad bedničkou paprik, mohlo to být místo, kde by zůstal napořád. Hodně lidí, kteří na takový trh přišli, tam také zůstalo, jako můj pradědeček, který prodával pomeranče z vozíku na Lower East Side na Manhattanu. Ale u Jicchaka to bylo jiné. Naprosto nečekaná vlna ho nadzvedla a odnesla ho pryč. Jeho život mohl skončit ve tříadvaceti mezi dunami s kulkou v hlavě, jako někteří jeho přátelé, nebo na šibenici na vězeňském dvoře, aniž by po něm cokoli zůstalo. Ale proklouzl. Vyhnout se zajetí mohl jen tehdy, kdyby byl židovský stát zničen hned při svém zrodu v roce 1948. Jenže ani to se nestalo a my jsme teď tady byli v našem státě a seděli jsme v Jicchakově kuchyni.

„Špionáž,“ poznamenal kdysi John le Carré, „je utajená scéna naší společnosti.“ Země mají své krycí příběhy a skryté identity, právě tak jako jejich agenti, a naše tajná sklepení skrývají vhledy do světa na povrchu. Kromě mé náklonnosti k vyprávění o tajných agentech a dvojích identitách je tato jeho poznámka příčinou, proč mě to přitahuje k těmto mužům a jejich nezvyklým dobrodružstvím. To, čím jsou, nám může říct hodně důležitého o této zemi, kterou pomáhali vytvořit.

Ukázalo se, že léta mé známosti s Jicchakem se stala léty velkého arabského kolapsu a zničení Aleppa v občanské válce, města, v němž se Jicchak narodil a prožil své dětství. Sledovali jsme to při každém našem rozhovoru. Když jsme se poprvé setkali v roce 2011, žilo Aleppo v míru a jen synagogy zely prázdnotou, tak jak tomu bylo už od té doby, co Jicchakova rodina a Židé z města před desítkami let uprchli při velkém židovském exodu z arabského světa. Ale brzy se vyprázdnily i aleppské kostely a mnohé mešity a většina výstavného arabského velkoměsta ležela v troskách.

Byli jsme svědky zoufalých útěků lidí po Středozezemním moři vyvržených na řeckých plážích, kteří se vlekli do vnitrozemí se zavazadly a dětmi. Po celém Blízkém východě odcházeli, nebo už byli pryč křesťané, zoroastriáni, mandejci a jezídové, stejně jako sunnitští muslimové, kteří kdysi žili mezi šíity, a šíité, kteří kdysi žili mezi sunnity, a lidé, kteří myslí a jednájí odlišně a nemají kolem sebe kmen, který by je ochránil. Nenávisť lidí, kteří nejsou jako vy, představa, že se něco vyřeší, jen když se dosáhne toho, že takoví lidé zmizí – to někdy začíná u Židů, ale obvykle to u nich nekončí.

Jeden z mých rozhovorů s Jicchakem neproběhl v jeho kuchyni, ale v nákupním středisku v jeho čtvrti, kde má značná část populace kořeny v islámském světě, tak jako Jicchak a jako polovina Židů v Izraeli. V nejvyšším podlaží byly hrací automaty s blikajícími modrými světly, elektronickými explozemi a nervózními rodiči, které sem zahrnaly letní prázdniny a nesnesitelné vedro venku. McDonald byl plný stejně jako plastové hřiště v atriu. V obchodě s názvem Aphrodite se prodávaly šarlatové rudé podprsenky. Žena v brýlích s oranžovými obroučkami studovala tiket lota.

Byly tady děti z židovských čtvrtí z Tunisu a Alžíru ve slunečních brýlích a teniskách. Byli tu i Židé ze severoiráckého Mosulu – ne v příkopech Islámského státu se svými sousedy jezidy, ale popíjeli latte v klimatizovaném prostředí, pojídali košer smažené kuřecí kousky v omáčce, zatímco jejich děti vřískaly hebrejsky na trampolínách. Tohle byli Izraelci, ale ne pionýři z kibuců podle starých sionistických představ, osiřelé děti Evropy. Tohle byli lidé z islámského světa, v islámském světě, jejich životy byly propleteny s osudem islámského světa jako životy prarodičů jejich prarodičů. Tohle byl Izrael, ale nevypadal jako Izrael viděný tak, jak je země obvykle popisovaná.

V nonstop kavárně u eskalátorů seděl Jicchak Šošan, kdysi Zaki Šašo z Aleppa, rovněž známý jako Abdulkarim Muhammad Sidki z Bejrútu. Když vyprávěl o zrodu Izraele, vyprávění naprosto postrádalo obvyklé postavy a znělo úplně jinak, než jsem kdy

slyšel, ale vysvětloval toho víc o přítomnosti, než jsem kdy slyšel. Byl to blízkovýchodní příběh. Když jsem vyšel z nákupního střediska, všechno mi připadalo jiné. Tehdy jsem se rozhodl, že nastal čas právě pro tento příběh.

Při jeho vyprávění jsem se spoléhal na svá interview s Jicchakem a dalšími; na složky z izraelského vojenského archivu, včetně řady materiálů poprvé odtajněných na mou žádost; na dokumenty z archivu Hagany, židovské podzemní armády před vytvořením státu; a na nepublikovaná svědectví účastníků, kteří zemřeli dřív, než jsem s nimi mohl hovořit. Obzvláště užitečné se ukázaly dva zveřejněné příběhy Arabské sekce – oba v hebrejštině, nikdy nepřeložené a dnes už nedostupné. První, od historika Zviky Drora, byl publikován v roce 1986 Ministerstvem vnitra Izraele, a abych věci zjednodušil, budu se o něm zmiňovat jako o oficiální historii. Druhý byl napsán jedním z našich čtyř agentů Gamlielem Kohenem na sklonku jeho života a vydán v roce 2001. Citáty z dokumentů, záznamů nebo mých vlastních interview uvádím v uvozovkách. Poznámky k pramenům řadím na závěr.

Nepsaná pravidla špionáže podle všeho vyžadují tvrzení, že autor, že hrdinové změnili celý průběh historie nebo alespoň jejich války. Předpokládám, že je to svůdné, ale v případě našich agentů to není pravda, třebaže jejich příspěvek k válce byl významný. Jejich poslání nevyvrcholilo dramatickou explozí, jež odvrátila katastrofu, nebo vyřešením záludné hádanky. Jejich význam pro historii místo toho spočívá v tom, co se z nich stalo – zárodek jedné z nejskvělejších výzvědných služeb světa, byli „skromným počátkem dlouhé a plodné tradice“, řečeno slovy historiků Bennyho Morrise a Iana Blacka, „přímým článkem řetězu mezi amatérskými drobnými začátky sionistické výzvědné práce a větším, profesionálnějším úsilím po roce 1948.“

V izraelské rozvědce, jak napsal Dror ve své oficiální historii, „se naučili jádru toho, jak provádíme špionáž počínaje jednotkou „The Dawn“, která sloužila jako základ velkých operací a z níž vyrostlo všechno, co po letech vešlo ve světě ve známost

jako „činy Mosadu“. Ty činy představují užitečné mýty pro malou zem v nejistém postavení, poněvadž zakrývají křehkost lidí za oponou. Ale v našem příběhu se vyskytují jen lidé a jejich křehkost. Opona chybí.

Tohle není vyčerpávající historie zrození Izraele nebo izraelské rozvědky, dokonce ani dotyčné jednotky. Soustřeďuje se na období dvaceti klíčových měsíců od ledna 1948 do srpna následujícího roku; na dvě levantská přístavní města, Haifu a Bejrút, vzdálená od sebe 130 kilometrů; a na čtyři mladé lidi vtažené z okrajových oblastí do centra dění. Nehledal jsem ani tak historický záběr jako jeho lidskou dimenzi a našel jsem ji na těchto souřadnicích.

ČÁST PRVNÍ

HAIFA

1. ZVĚD

ULICI PŘECHÁZEL MLADÍK v novém obleku, s pravým pasem a falešným jménem. Bylo to v prvním měsíci roku 1948, což je v Haifě deštivé období – pohoří Karmel zvedající se za přístavem v odstínu zeleně, Středozemní moře táhnoucí se na druhou stranu, nad oběma nebe, nízké a šedivé. Muž nesl kufřík a krácel odhodlaně. Zanedlouho mu letělo letadlo. Jeho oblečení a způsoby naznačovaly, že není dělník, ale nebyl to ani profesor, snad syn obchodníka z arabské části města, což opravdu byl. Říkal si Júsuf, tak mu tak prozatím říkejme.

Mladík se snažil vypadat cílevědomě, ale jeho vyrovnanost byla blafování stejně jako jeho jméno. Potřeboval si vyzvednout letenku a dostat se na malé letiště za městem, nic víc, ale věděl, že se mu to nemusí podařit. Válka trvala pouhých šest týdnů, ale vzdálenost mezi životem a smrtí už teď byla zanedbatelná – nemusela být delší než nesprávně použité slovo, rozporná odpověď na britce položenou otázku. Nebo to mohl být nějaký detail na oblečení – například vesničan v botách, které by seděly spíš úředníkovi, nebo dělník v příliš čisté košili. Na ulici panovala nová, elektrizující atmosféra, strach ze špiónů a sabotérů. Na zdech, které Júsuf míjel, byly plakáty vyvěšené Arabskou národní radou, které začínaly slovy:

Vznešené arabské veřejnosti:
Pozor na pátou kolonu!

Na jiném stálo:

Vznešení Arabové!

Národní rada vyvíjí veškeré úsilí, aby splnila své závazky vůči vám, a chápe odpovědnost, kterou nese na cestě k záchráně vlasti a jejímu osvobození od všech jejich nepřátel.

V archivu je Júsufova fotografie, která nám pomůže představit si tuto scénu:

Haifa byla hlavním přístavem britské Palestiny, napůl židovská a napůl arabská, a spíše než soudržný celek to bylo nahromadění čtvrtí začínajících u přístavu a šplhajících po svazích Karmelského pohoří, spojených klikatými silnicemi a kamenými schodišti – Arabové u vody, Židé na kopci. Na rozdíl od Jeruzaléma, který přitahoval většinu pozornosti a sentimentu, nebyla Haifa městem sporných svatých míst, nýbrž praktickým místem s rafinérií, skladišti, šejdíři a pokoutními aktivitami kolem přístavu. Člověk slyšel nejen hebrejštinu, angličtinu a dialekty arabštiny, ale i řečtinu, turečtinu, jidiš a ruštinu. Nad doky dosud vlál Union Jack, jak tomu bylo od obsazení Brity před třemi desetiletími. Jenže teď se něco hroutilo.

Júsuf krácel ke kanceláři cestovního agenta, aby si vyzvedl letenku z Haify a ze země, shon nebyl tak velký jako obvykle, arabské ulice byly ponuré a plné napětí. Po celou noc stříleli odstřelovači podél nově nataženého plotu z ostnatého drátu rozdělujícího židovský a arabský sektor a lidé byli vyděšení. V uplynulých týdnech došlo ke krvavým akcím ze strany židovských bojovníků v nedaleké čtvrti arabských dělníků z rafinérie, odvěť za zabití židovských dělníků jejich arabskými spolupracovníky, které bylo vyvoláno pumovým útokem na arabské autobusové zastávce u rafinérie, což byla odvěta za – nikdo vám nebude vyčítat, že se v tom ztratíte. Mezi různými čtvrtěmi v Haifě byl odjakživa svobodný pohyb, ale teď jste si nemohli dovolit být přistiženi na nesprávné straně linie.

Při zpětném pohledu na tyto události chápeme, že ty první týdny konfliktu vejdou ve známost jako izraelská válka za nezávislost nebo válka z roku 1948 a Arabové ji budou považovat za „katastrofu“. Počátkem roku 1947 Britové oznámili svůj chystaný odchod z Palestiny. Jejich energie a finance byly podryty světovou válkou, která právě skončila, síla jejich vůle byla zlomena nemožností vládnout dvěma národům nepřátelským Británii a znepřáteleným vzájemně mezi sebou. Při dramatickém hlasování v New Yorku na konci toho roku, 29. listopadu, Organizace spojených národů rozhodla, že po skončení britského mandátu

pro Palestinu v srpnu příštího roku bude země rozdělena na dva státy, jeden pro Židy a jeden pro Araby. Židé se zaradovali, jako když tonoucímu hodí prkno, arabský svět reagoval zuřivostí národa, pro nějž to byla poslední kapka ponížení, a den po hlasování válka vypukla.

Mohlo by se zdát, že události nevyhnutelně směřovaly k historii, jak jsme se ji později učili a k přítomnosti, jak ji známe dnes, ale toho dne, kdy se Júsuf v půli ledna objevil v Haifě, nebylo nic nevyhnutelného a nikdo ještě nic nevěděl. Neexistoval stát s názvem Izrael ani nebylo pravděpodobné, že nějaký vznikne. Organizace spojených národů neměla možnosti plán na rozdělení prosadit. V ulicích byli dosud k vidění britští vojáci a policisté a blokáda Královského námořnictva ve Středozemním moři stále k uklidnění arabské veřejnosti zamezovala přísunu zbraní a arabských uprchlíků. Ale s blížícím se stažením se britská moc vytrácela a místo ní nastupovala občanská válka mezi Židy a Araby. K vlnám násilí docházelo již dřív, ale tentokrát nastala rozhodující srážka. Výsledkem bude katastrofa – to se zdálo být jasné. Ale dosud nebylo jasné pro koho.

Byl jsem v Haifě mnohokrát, kráčel jsem kolem starých čtvrtí a pokoušel jsem se vyvolat si život tohoto místa v době, kdy ho viděl Júsuf. Velká mešita, která kdysi přitahovala davy do prostoru vyloženého koberci pod osmanskou hodinovou věží, se choulí vedle mohutné nové věže ze zakřiveného blyštícího se skla. Nad elegantními kamennými budovami se tyčí gigantické jeřáby moderního přístavu. Ulice, kudy Júsuf kráčel, tam pořád ještě jsou a jsou pořád živé, ale nesou teď jiné názvy. Fotografie ze 40. let ukazují černobílé řady obchodů, dělníky v čepicích a plandavých kalhotách a britské vojáky, ale to je jen navenek, pocitově už to bylo jinak. Lidé, kteří dělají město městem, obyčejní lidé, kteří chodí za svou prací, nepovažují obyčejně sebe nebo své zaměstnání za hodné zaznamenání, a zanechávají málo stop.

Jedno místo, které uchovává záznamy arabské Haify, je archiv Hagany, židovského vojenského podzemí v letech před válkou za nezávislost. Hagana měla zpravodajskou kancelář s názvem Informační služba, jejíž důstojníci sledovali arabskou část města,

příčemž jejich představa, z čeho se skládá výzvědná služba, byla hodně široká. Sbírali zajímavé kousky detailů o lidech, sestavovali tyto informace na stránkách psaných na stroji hebrejštinou, které nyní naplňují tucty kartonových krabic a hnědých složek v pěkné staré budově u Rotschildova bulváru v Tel Avivu.

Díky těmto složkám si lze představit ty ulice tak, jak je viděl Júsuf v lednu 1948, zastrčené dělnické špeluňky u přístavu, kde „se pokřikování číšníků a kletby karbaníků mísily s ohlušujícími písněmi z rádia“, žebráci „čtoucí pasáže z Koránu a svolávající požehnání na kolemjdoucí“, energická tlačeniště lidí na trzích, kynoucí ženy ve dveřích ulice bordelů, noblesnější místa dále ve vnitrozemí, pryč od doků. Když jste hledal kavárnu – chtěli jste si například popovídat o politice nebo sehnat hašiš či zbraně z černého trhu – mohl jste zvážit následující volby:

- Kaukas as-Sahab, neboli „Jitřenka“ na Kings Street 28, kterou vedl Kásim Džábir, muslim, „pravidelné místo setkávání chátry“. Nabízí hudbu a alkohol.
- Kavárna George, Allenby Street 1, vedená křesťanem Fadulem Džamílem Kawárem. Místo schůzek nacionalistických aktivistů a zákulisních politiků.
- Kavárna Windsor, vlastněná Charlesem Butajim, který věnoval peníze na nákup zbraní při arabské revoltě koncem třicátých let.
- Kavárna Farid, Wadi Salib Street 28, patřící Faridu Shaabanovi al-Hadždž Ahmadovi, zapálenému příznivci muslimských jestřábů vedených jeruzalémským muftím.
- Kavárna (bez uvedení jména) patřící jakémusi Georgi Shutzovi, na Carmel Boulevard 28. Schutz je švýcarský občan podezíraný ze špionáže ve prospěch Němců a Italů. Jeho žena je židovská Maďarka jménem Rozhitza, která konvertovala ke křesťanství, a tento podnik je „dějištěm pravidelné antisionistické propagandy“.
- Podnik vedený vdovou jménem Badíja, populární mezi britskými policisty a mezi „ženami v závojích, jejichž kvality a záměry je obtížné určit“.

Když se nakonec podařilo Júsufovi dostat ke kanceláři cestovního agenta, aniž vzbudil pozornost, očekával ho první zádrhel toho dne: Nikdo tam nebyl a kancelář byla temná, se zavřenými okenicemi. Viděl, že zavřených je i mnoho obchodů v sousedství, majitelé se po noční střelbě příliš báli vyjít z domu. Júsuf potřeboval letenku, takže mu nezbývalo než čekat. Ale jak tak čekal vestoje u svého kufříku na chodníku, přikročil k němu nějaký mladík a oslovil ho arabsky: Odkud jsi?

Z Jeruzaléma, odpověděl Júsuf, přičemž použil arabský název tohoto města: Al-Quds. Řekl, že čeká, až otevře cestovní kancelář.

Ne, řekl ten muž, myslím, že nejsi.

Něco na Júsufovi nesedělo. Přízvuk jeruzalémského Araba ovládal, ale možná jím prosakoval jeho domorodý dialekt. Nebo to bylo v tom, jak vypadal. Jenže to nejnebezpečnější, co by mohl udělat, bylo dát se na útěk, a tak čelil otázkám, jak nejlépe uměl, dokud podezřelý muž neodešel nespokojeně za roh.

Velmi brzy ho nahradil druhý, jeden z pouličních prodavačů, kteří se potulovali po ulicích arabské Haify, a prodával skleničky černé kávy. Prodavač se tvářil přátelsky. Poslyš, zašeptal Júsufovi. Ti lidé tě chtějí zabít. Odejdi.

Kancelář za Júsufem byla stále zavřená. Po cestovním agentovi ani památky.

Nemáš tušení, co se tady děje, řekl prodavač. Každý si dělá, co chce, každý sám soudí, sám popravuje. Dělají si, co chtějí, a nic je nezastaví.

Tak se věci obracely proti tobě, jako bys byl plavec, který uvízl kotníkem v proudu, jenž tě svírá tím silněji, čím víc proti němu bojuješ, až tě nakonec stáhne dolů. Musíš zůstat v klidu a věřit své lži. Júsufovi už teď bylo jasné, co je v sázce. V jeho mysli to na sebe vzalo lidskou podobu – tváře, které před chvílí spolu mluvily a smály se, teď změnily výraz, vypadaly zlověstně, ilustrovaly jeho osud, jestli udělá chybný krok.

O tři týdny dřív tým Hagany, který odposlouchával arabské telefonní linky, zaznamenal urgentní rozhovor dvou příslušníků